

Euskararen arauak eta erabilerak

2. Hizkuntzaren arau estandarra:
Euskaltzaindiaren Araugintza

2017-2018 ikasturtea

Larraitz Zubeldia
larraitz.zubeldia@ehu.eus

Egitura

- 2.1. Hizkuntza estandarra
- 2.2. Euskararen estandarizazio-eredua
 - 2.2.1. Eedu egokiaren bila
 - 2.2.2. Euskara batuaren aitzindariak
 - 2.2.3. Euskara batuaren datak
 - 2.2.4. Zein euskalkitan oinarritu euskara batua?
- 2.3. Euskara batua arautzearen urrats nagusiak
 - 2.3.1. *Gramatikaltasuna eta estandartasuna*
 - 2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan
- 2.4. Euskaltzaindiaren araugintza
 - 2.4.1. Erabakiak hartu bitartean, proposamenak
 - 2.4.2. Araugintza
 - 2.4.3. Euskara batuaren ekarpenak eta etorkizuna

2.1. Hizkuntza estandarra

- Aldaera estandarra:
 - Arauen bidez definitutako aldaera.
 - Normalizaziorako eta batasunerako aldaera, “artifizialki” prestatua.
- Edozein hizkuntzaren kasuan
 - Industrializazioaren aurreko nekazaritza-kulturan: ahozko komunikazioa zen nagusi.
 - Industriaren zibilizazioan: irakaskuntza gizartearen maila guztieta hedatu zen.
 - → Gero eta garrantzitsuagoa bihurtu zen idatzizko komunikazioa.

Ezinbesteko bihurtu zen:

- hizkuntzen kodifikazioa eta
- registro estandar funtzionalak finkatzea.

2.1. Hizkuntza estandarra (II)

- Euskara estandarra:
 - Euskaltzaindiaren arauak betetzen dituen euskara idatzia.
 - Ikasi egin behar da, eskolan.
 - Euskara “landua” da
 - Ez da nahikoa euskara naturaltasunez erabiltzea edo egitea.

2.2. Euskararen estandarizazio-eredua

- Euskalki guztiako idazleek izan edo iradoki dute mendeetan zehar Euskara Batuaren beharraren kezka.
- Baino ez zen izan benetako urratsik XX. mendera arte.
 - Nolanahi ere, aurretik bada abiapunturik eta aurrehistoriarik.
- 1968. urtean oinarriak: Arantzazuko Biltzarra.

2.2.1. Eredu egokiaren bila

- **Kode estandar baten beharra** iradoki zuten mendeetan zehar euskal idazleek.
 - XVII. mendetik aurrera, Axularren *Gero liburua* izan zen eredua Ipar Euskal Herrian.
 - Lapurdiko euskararen eredua.
 - XVIII. mendean, Gipuzkoako euskararen eredua (Larramendi > Kardaberaz eta Mendiburu).
 - XIX. mendean Bizkaiko eredua (Mogel eta Añibarro).
 - XIX. mendearen bukaeran, Aranaren eredua.
 - Batasun-prozesua moteldu, euskararen batasunaren aurkako arrazoiak emanez.

2.2.1. Eredu egokiaren bila (II)

- **Ortografia**rekin hasi: eredu bat behar.
 - XX. mendearren hasieran ortografia batzeko ahalegina egin zen Hendaia (1901) eta Hondarribiko batzarretan.
 - Baino porrot egin zuen, Aranaren jarraitzaileek harturiko jarreragatik.
 - 1910. urte inguruan berriro piztu zen batasunaren gaia
 - Batasunaren aldeko arrazoia eman zituzten, besteak beste, Eleizalde eta Belaustegigoitiak.
 - Gero eta gehiago idatzi eta irakurtzen zen euskaraz ➔ hizkera estandarraren premia.
- Testuinguru horretan sortu zen Euskaltzaindia, 1918an.
 - Hiru helburu nagusi ezarri zituen:
 - Ortografia arautzea /s/-/ts/, /x/-/tx/, /z/-/tz/
 - Hiztegia zehaztea.
 - Euskal Herri osorako literatura-hizkera eraikitza.

2.2.2. Euskara batuaren aitzindariak

- 1936-1945 artean erabateko geldialdia: gerrak.
- XX. mendearen berrogeita hamarreko hamarkadan, aldaketa sozioekonomikoak eta euskararen aldeko mugimenduak Euskal Herrian.
 - Hizkuntza-batasunaren premia azaleratu.
- Zenbait aitzindarik berriro abiatu zuten batasunerako lana:
 - Krutwig: *lapurtera klasikoa*.
 - Mitxelena, Villasante, Lafitte, Mirande...
 - Aresti, poesia: *Maldan behera* (1959).
 - Txillardegi, nobelagintza: *Leturiaren egunkari ezkutua* (1957).
- 60. urteetan: Ipar Euskal Herrian hazkunde handia, mugimendu politikoak, kultur taldeak, euskarazko aldizkariak, ikastolak, *Euskal Idazkaritza*...

2.2.3. Euskara batuaren datak

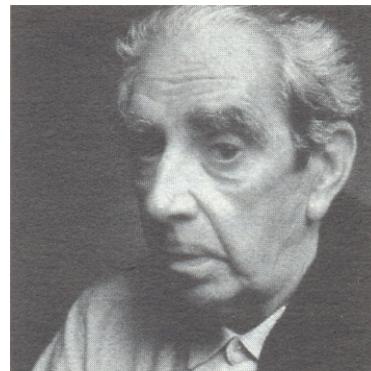
- Azkenean, 1968. urtean eman zitzaion hasiera (“ofizialki”) euskararen estandarizazio-prozesuari.
- Urte horretan “euskara batua” nolakoa izango zen erabaki zuen Euskaltzaindiak, eta estandarizazio-prozesuari ekin zion Arantzazuko Biltzarrean.
- **Bost izen nagusi:**
 - Gabriel Aresti (1933-1975)
 - Jose Luis Alvarez Enparantza “Txillardegi” (1929-2012)
 - Koldo Mitxelena (1915-1987)
 - Hizkuntzalaria: batzarreko hitzaldiaren txostena prestatu.
 - Luis Villasante (1920-2000)
 - Euskaltzainburua 1970-1989 bitartean.
 - Batzarreko erabakiak bideratzeko lana egin zuen.
 - Imanol Berriatua (1914-1981)
 - Idazleen lanen zuzentzailea eta arauen aplikatzailea (*Anaitasuna*).

} idazleak

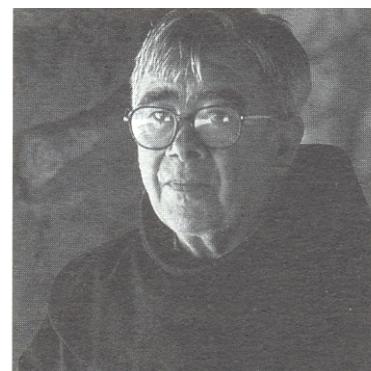
2.2.3. Euskara batuaren datak (II)

Gabriel Aresti
(1933-1975)

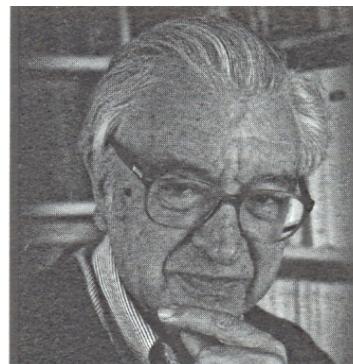
Koldo Mitxelena
(1915-1987)

Luis Villasante
(1920-2000)

Imanol Berriatua
(1914-1981)

Jose Luis Alvarez Enparantza
“Txillardegi” (1929-2012)

2.2.3. Euskara batuaren datak (III)

- Zenbait urrats:
 - 1964 Idazleen Biltzarra Baionan
 - 1968 Arantzazuko Biltzarra
 - 1971 *Euskera* aldizkarian arauak argitaratzen hasi
 - 1973 Aditz lagunzaile batua
 - 1977 Aditz sintetiko batua
 - 1978 Bergarako Biltzarra
 - 1979 Euskal aditz batua
 - 1986 Maileguzko hitzak
 - 1991 Euskara Batuaren Batzordearen gomendioak eta arauak
 - 1994 Leioako Biltzarra
 - 2000 Hiztegi Batua
- Prozesu bizia eta (nahiko) azkarra izan da.

2.2.3. Euskara batuaren datak (III)

Arantzazuko Biltzarrean parte hartu zutenak (1968)

2.2.4. Zein euskalkitan oinarritu euskara batua?

- Eztabaida. Hainbat iritzi:
 - “Gipuzkera osotua” edo gipuzkera
 - Nafar-lapurtera literarioa
 - Lapurtera klasikoa
 - Euskara osatua
- Erdialdeko euskalkietan (gipuzkera, goi-nafarrera eta lapurtera) oinarriturikoa

Arrazoia

- Linguistikoak: besteetatik hurbilago, ulerterrazenak.
- Literatura-tradizio handiagoa gipuzkerak.
- Hiztun kopuru handiagoa.

2.2.4. Zein euskalkitan oinarritu euskara batua? (II)

- Euskalkien mapa (Zuazo 1999)

2.2.4. Zein euskalkitan oinarritu euskara batua? (III)

- Irizar 1973

274.460
% 50,43

EUSKALKIA	HIZTUNAK	EUSKALDUNEN %
Bizkaitarra	200.480	37,57
Giputza	200.050	37,49
Ipar goi-nafarra	51.000	9,56
Hego goi-nafarra	440	0,08
Lapurtarra	22.970	4,30
Mendeb. behe-nafarra	22.790	4,27
Eki behe-nafarra	23.760	4,45
Zuberotarra	11.090	2,07
Zehaztugabeak	915	0,17
GUZTIRA	533.495	100,00

2.3. Euskara batua arautzearen urrats nagusiak

2.3.1. Gramatikaltasuna eta estandartasuna

- Bi kontzeptu desberdin:
 - gramatikala / ez-gramatikala
 - Hiztunen senari dagokio.
 - “Ondo” ala “gaizki/txarto” dagoen adierazten du:
 - /nik egin dut/ gramatikala → **ondo dago**
 - /ni* egin dut/ ez-gramatikala → **ez dago ondo**
 - estandarra / ez-estandarra
 - Euskaltzaindiak erabakitzen du estandartasuna, eta neurri batean arbitrarioa da.
 - **Estandarra:** arauak betetzen dituena.
 - iritzi, eritzi, eretxi...* → **iritzi** aukeratu du Euskaltzaindiak
Izatez, denak daude ondo, baina **iritzi** bakarrik da estandarra.

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan

- Ortografiatik hasi zen estandarizazioa.
- XIX. mendearren bukaeran eta XX.aren hasieran hainbat eztabaida eta biltzar.
- *Arantzazuko Biltzarra* (1968):
 - Ortografiari buruzko gaur egungo araua bideratu zen (Mitxelenaren txostenean oinarrituta).
 - Hango gomendioak arau bihurtu ziren gero.
- Hortik aurrera araugintza berria bultzatu du Euskaltzaindiak.

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan (II)

Estandarizatutako puntu nagusiak:

1. Ortografia

- Tradizioan modu batera edo beste batera idatzi diren hitzentzako idazkera bakar bat erabaki du.
 - Euskal alfabetoaren letren izenak.
 - Euskararen kasuan ortografia fonetikoa erabaki da. Ez dira bereizten, adibidez, soinu berari dagozkion *b* eta *v* hizkiak.
 - Bere garaian oso eztabaidatua izan zen *h* hizkia onartzea.
 - Zenbait euskalkitan ahoskatu egiten da.
 - Euskara zaharrean euskalki guztieta ageri da, gehiago edo gutxiago.

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan (II)

2. Morfologia

- Izen-jokoa/deklinabidea eta aditz-jokoa/konjugazioa.
 - Jatorri bereko zenbait aldaera dagoenean, bat hautatu da.
 - *gitxi/gutxi*
 - *dabe/dute*
 - *zagoz/zaude*
 - Jatorri desberdinako aldaerak daudenean, sinonimo modura gorde dira.
 - *apurturik = apurtuta*
 - *baita = da eta*
 - *bezala = legez*

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan (III)

3. Hiztegia

- **Hiztegi Batua** [http://www.euskaltzaindia.eus/index.php?
option=com_hbo&view=frontpage&layout=aurreratua&Itemid=411&lang=eu](http://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_hbo&view=frontpage&layout=aurreratua&Itemid=411&lang=eu)
 - Jatorri bereko hitzetatik bat hautatu behar da
 - *korputz/gorputz*
 - *arabera/arauera*
 - *iritzi/eritzi*
 - Jatorri desberdineko hitzak sinonimotzat jotzen dira
 - *irten = atera*
 - *etorri = jin*
 - *moztu = ebaki*
 - *berba = hitz = ele*

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan (IV)

4. Sintaxia eta joskera

- Partitiboaren erabilera okerra
 - “*Ez **ditut** etxerik”
→ “Ez **dut** etxerik”
- hau guz(t)ia
 - “**Guzti hau** jango dut”
→ “**Hau guztia** jango dut”
- Zenbait aditzen erregimena
 - “Afaltzera gonbidatu **dizu**”
→ “Afaltzera gonbidatu **zaitu**”
- ...

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan (V)

- 1. Ortografia
- 2. Morfologia
- 3. Hiztegia
- 4. Sintaxia eta joskera

2.3.2. Arau estandarrak hainbat arlotan (VI)

- Horiez gain, kontsultatu beharreko hainbat erabaki praktiko:
 - EHko herrialdeen, herritarren, hiriburuen, hirien eta herrien izenak
 - Spainia eta Frantziako probintzia, eskualde, departamentu eta hirien izenen forma estandarrak
 - Munduko estatu-izenak, herritarren izenak, hizkuntza ofizialak eta hiriburuak
 - Mundu osoko geografia-izenak (kontinenteak, itsasoak, mendiak, ibaiak, uharteak...)
 - Munduko estatuetako hizkuntza ofizialak
 - Latin eta greziar pertsona-izen klasikoak euskaraz emateko irizpideak
 - Grezia eta Erromako pertsonaia mitologikoak
 - ...

2.4. Euskaltzaindiaren araugintza

2.4.1. Erabakiak hartu bitartean, proposamenak

- Euskaltzaindiak erabakiak hartu bitartean, euskara batua berez eboluzionatuz zihuan, zenbait eragileren lanak zirela eta.
 - Gramatikari, itzultaile, zuzentzaile eta irakasle askok batasuna egituratzeko **proposamenak eta iritziak** ekarri zituzten.
 - Testu horietan erabilitako baliabideak ohiko bihurtu ziren kasu batzuetan, eta irakasle batzuek estandartzat hartzen zituzten.
 - **Baina**, izatez, **ez** ziren **arauak**, Euskaltzaindiak erabaki gabekoak baitziren. Eta horrek gaizki-ulertuak ekarri zituen.

2.4.2. Araugintza

- 1991n Euskara Batuaren Batzordea edo lantaldea sortu zuen Euskaltzaindiak, eta araugintza berria abiatu, arau zehatzak emanez.
- Erabakiak argitara
 - *Euskeria* aldizkarian
 - Web orrian: artxiboetan
 - Hiztegiari dagozkionak *Hiztegi Batuan* ere bai.
- Gaur egun onartuta eta txertatuta daude gizartean, ezinbesteko erreferentzia dira erabilera idatzian, eta, ondorioz, baita euskara akademikoan ere.
 - Arau horien gainean eraikitzen da *euskara zientifiko-teknikoa* ➔ bete eta gorde beharreko arauak dira.

2.4.3. Euskara batuaren ekarpenak eta etorkizuna

Ekarpenak

- Hainbat ekarpen onuragarri (Zuazo 2005: 199-202):
 - Gainditu egin dira euskalki desberdinako euskaldunen arteko ezin ulertuak.
 - Euskara esparru guztietara zabaldu da: irakaskuntza, administrazioa, hedabideak...
 - Euskaldun berrien kopurua ikaragarri handitu da.
 - Euskararen lurrardearen mugak arindu edo desagertu egin dira praktika linguistikoan, eta Euskal Herri osora zabaldu dira.
 - Euskararen aldaera eta herrialdeak batasun batean ikusten hasi gara, hizkuntza bakar baten eta herri bakar baten ikuspegitik.
 - Urrats sendoa eman da egunen batean hizkuntza normalizatuek duten prestigioa edo errespetua lortzeko.
- Prozesu dinamikoa: hizkuntzen egokitze-prozesua etengabekoa da eta ez da sekula amaitzen.

2.4.3. Euskara batuaren ekarpenak eta etorkizuna (II)

Etorkizuneko euskara batua

- Etorkizunean euskara modu normalizatuan erabiliko bada,
 - gizarteratu eta zabaldu egin beharko da euskararen aldaera estandarra, eta, aldi berean,
 - garatu egin beharko da hainbat aldaera eta hizkeratan.
- Argi eduki behar da zein den euskalkien eta euskara batuaren arteko harremana: hizkuntza aldaera guztiak elkarren osagarri dira, guztiak dira euskararen parte.
- Euskara batua euskalki desberdinako hiztunen arteko komunikazioa errazteko sortu zen.
 - Testu idatzietarako arauetan oinarritu zen lehenik.
 - Baino idatzizko jardunak etengabeko eragina du ahozko jardunean.
 - Idazle/hiztun bakoitzak bere marka edo ezaugarria gehitzen dio eguneroko praktikan.

Bibliografia erreferentziak eta bibliografia

- Alberdi, Xabier eta Iñaki Ugarteburu (1999): *Euskaltzaindiaren araugintza berria: ikastaroa*. Bilbo: UPV-EHU.
- Etxebarria, Jose Ramon (2014): *Komunikazioa euskaraz ingeniaritzan*. Bilbo: UEU eta EHU. (6. kapitulua)
- Zuazo, Koldo (1989): “Euskara batua: aitzindariak eta beste”. *Euskera* 34-1: 265-272.
- Zuazo, Koldo (2005): *Euskara batua. Ezina ekinez egina*. Donostia: Elkar.
- Zuazo, Koldo (2008): *EUSKALKIAK euskararen dialektoak*. Donostia: Elkar.